

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Тетяна Василівна ТЕРЕЩЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права,
shtokaluk@ukr.net,

Надія Миколаївна ЦІМАР,

тимчасово не працює (м. Хмельницький),
tsimar.n@ukr.net

УДК 332.14

ДЕТЕРМІНАНТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ РЕГІОНУ

Наведено розуміння інтелектуального капіталу як сукупності знань, інтелектуальних ресурсів та продуктів, якими володіє економічно активне населення, здатних створювати додаткову вартість, забезпечуючи ефективний розвиток економіки регіону. Також узагальнено основні наукові підходи до визначення змісту інтелектуального капіталу, серед яких структурний, функціонально-структурний, термінологічний, ресурсний, практичний, відтворення нової вартості. Визнано доцільність застосування структурного підходу до обґрунтування змісту інтелектуального капіталу та формування логіки управління ним. Зокрема виокремлено такі елементи інтелектуального капіталу, як людський (особистісний) капітал, організаційний (структурний) капітал та соціальний капітал. Визначено зміст управління інтелектуальним капіталом регіону, під яким запропоновано розуміти процес прийняття управлінських рішень, спрямованих на приведення інтелектуального капіталу відповідно до потреб та інтересів соціально-економічної системи конкретного регіону за рахунок активізації дій щодо його формування та відтворення. Узагальнено прин-

ципи управління інтелектуальним капіталом регіону. Окреслено зміст функцій та рівнів управління інтелектуальним капіталом регіону.

Наведено окремі результати проведеної оцінки стану інтелектуального капіталу Хмельницької області, відповідних прогностичних розрахунків та доведено необхідність підвищення ефективності управління ним. На цій основі сформульовано пріоритети стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу Хмельниччини.

Обґрунтовано основні детермінанти стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу Хмельницької області (соціально-економічні, організаційно-правові та науково-технологічні), що передбачають покращення демографічної ситуації та підвищення якості життя населення; удосконалення системи освіти та професійної підготовки; розробку кадрової регіональної політики; покращення фінансування людського розвитку; поліпшення соціального середовища регіону, зменшення соціальної напруги серед громадян; покращення доступу до інформації; удосконалення управління інфраструктурним капіталом; поліпшення управління інноваційним капіталом регіону.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, регіон, стратегічне управління, управління інтелектуальним капіталом регіону, детермінанти.

На сучасному етапі розвитку економічне зростання все більшою мірою залежить від здатності одержувати та використовувати нові знання. Оскільки в умовах переходу суспільства до «економіки знань» найголовнішим чинником розвитку є інтелектуальний капітал, його формування, нагромадження, використання та відтворення відкриває можливості до інноваційної активності, підвищення якості життя населення та покращення соціально-економічного розвитку. Тому дослідження процесу управління розвитком інтелектуального капіталу України та її окремих регіонів в умовах розвитку інтелектуальної економіки набуває особливої актуальності.

Основні аспекти управління інтелектуальним капіталом висвітлено в наукових дослідженнях таких іноземних та вітчизняних фахівців, як: Е. Брукінг [1], В. М. Геєць [2], О. А. Грішнова [3], О. В. Кендюхов [4], М. Ю. Манухіна [5], О. О. Стрижак [6], Т. Стюарт [7], О. Г. Харковина [8–9], І. В. Чукіна [10], А. А. Чухно [11], В. О. Щербаченко [12] та ін. Віддаючи належне теоретичній та практичній значущості досліджень цих авторів, відмітимо, що існує ціла низка актуальних проблем, пов'язаних з особливостями формування, використання, відтворення та накопичення інтелектуального капіталу регіону в сучасних умовах, а також необхідність концептуального обґрунтування стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу регіону.

Мета дослідження полягає у визначенні змісту та обґрунтуванні детермінант стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу регіону.

На сьогодні трактування поняття «інтелектуальний капітал» залишається розмитим і суперечливим, оскільки розглядається лише в контексті наукових проблем, якими займаються окремі дослідники. Оскільки досі відсутній єдиний підхід до визначення цієї категорії, виникає необхідність більш детального вивчення її змісту.

Зауважимо, що більшість дослідників обґрунтовують інтелектуальний капітал на мікроекономічному рівні як нематеріальний актив організації, сукупність знань працівників, інтелектуальних активів, здібностей, які мають економічну цінність та приносять дохід.

З позиції ж регіону, доречно розглядати інтелектуальний капітал як сукупність знань, інтелектуальних ресурсів та продуктів, якими володіє економічно активне населення, здатних створювати додаткову вартість, забезпечуючи ефективний розвиток економіки регіону. Інтелектуальний капітал регіону є основою продуктивних сил національної економіки та головним ресурсом стратегічного розвитку регіонів в умовах «економіки знань».

В узагальненому вигляді наукові підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Наукові підходи до трактування інтелектуального капіталу

Підхід	Характеристика
Структурний	Визначення інтелектуального капіталу здійснюється через розкриття його структурних елементів
Функціонально-структурний	Зміст інтелектуального капіталу описується через взаємодію його складових елементів і розглядається як знання, що породжують нову вартість
Термінологічний	Інтелектуальний капітал трактується як нематеріальний актив
Ресурсний	Інтелектуальний капітал розглядається через його ресурсний склад (людські, організаційні, клієнтські, інформаційні тощо ресурси)
Практичний	Інтелектуальний капітал розкривається через його здатність реалізуватися в практичну діяльність
Відтворення нової вартості	Інтелектуальний капітал розглядається як здатність створити нову збільшену вартість, отримати конкурентні переваги, збільшити прибуток

Примітка: систематизовано авторами за даними [4, с. 31; 8, с. 176].

Нам імпонують усі запропоновані теоретичні підходи до трактування інтелектуального капіталу. На наше переконання, саме їх розмаїття дозволяє сформувавши цілісне, комплексне бачення його змісту. При цьому особливу увагу все ж таки звертаємо на структурний підхід, застосування якого сприяє належному впорядкуванню елементів, а також дозволяє якнайповніше зрозуміти логіку та доцільність управління розвитком інтелектуального капіталу регіону.

Проведений нами аналіз наукової літератури виявив необхідність розгляду структури інтелектуального капіталу за такою схемою (рис. 1).

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу регіону

Примітка: складено авторами.

На нашу думку, саме на таку структуру інтелектуального капіталу повинно бути спроектоване управління. При цьому важливо забезпечити такий рівень управління розвитком інтелектуального капіталу, що дозволить досягнути бажані соціальні та економічні результати функціонування регіону.

Під управлінням інтелектуальним капіталом регіону пропонуємо розуміти процес прийняття управлінських рішень, спрямованих на приведення інтелектуального капіталу відповідно до потреб та інтересів соціально-економічної системи конкретного регіону за рахунок активізації дій щодо його формування та відтворення. Управління інтелектуальним капіталом регіону можна пояснити також як взаємопов'язану сукупність соціально-економічних відносин, принципів, методів і форм організації процесів формування, нагромадження, використання та відтворення інтелектуального капіталу регіону.

З урахуванням цього, ключовими принципами управління інтелектуальним капіталом регіону є такі:

— цільової сумісності (формування системи управління як єдиного механізму, спрямованого на досягнення загальної мети);

— безперервності та надійності (забезпечення стабільних умов функціонування інтелектуального капіталу, погодженості керівної та керованої підсистем за наявності зворотного зв'язку між ними);

— планомірності та багаторівневості (управління інтелектуальним капіталом регіону ґрунтується на основі стратегічного, тактичного й оперативного планування, що здійснюється на загальнодержавному, регіональному рівні та рівні підприємства);

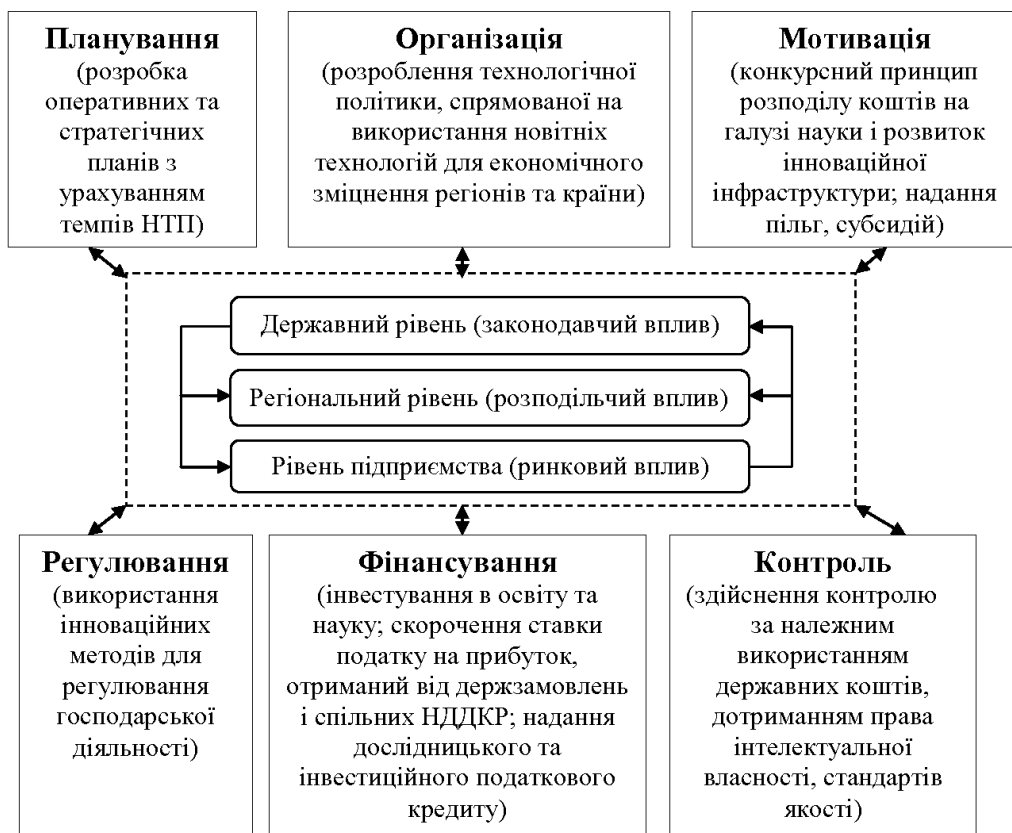
— адаптивності та динамізму (механізм управління повинен швидко адаптуватись до умов та чинників зовнішнього і внутрішнього середовища);

— ефективності та результативності (вибір найкращого варіанта задля досягнення мети та отримання максимальної вигоди);

— наукової обґрунтованості (методи, форми й засоби управління інтелектуальним капіталом регіону повинні бути науково підтверджені та перевірені в результаті практичної діяльності) [4, с. 69–70].

Врахування цих принципів важливе в ході реалізації ключових функцій управління (планування, організації, мотивації, регулювання, фінансування та контролю) одразу на усіх управлінських рівнях — загальнодержавному, регіональному та рівні підприємства (рис. 2).

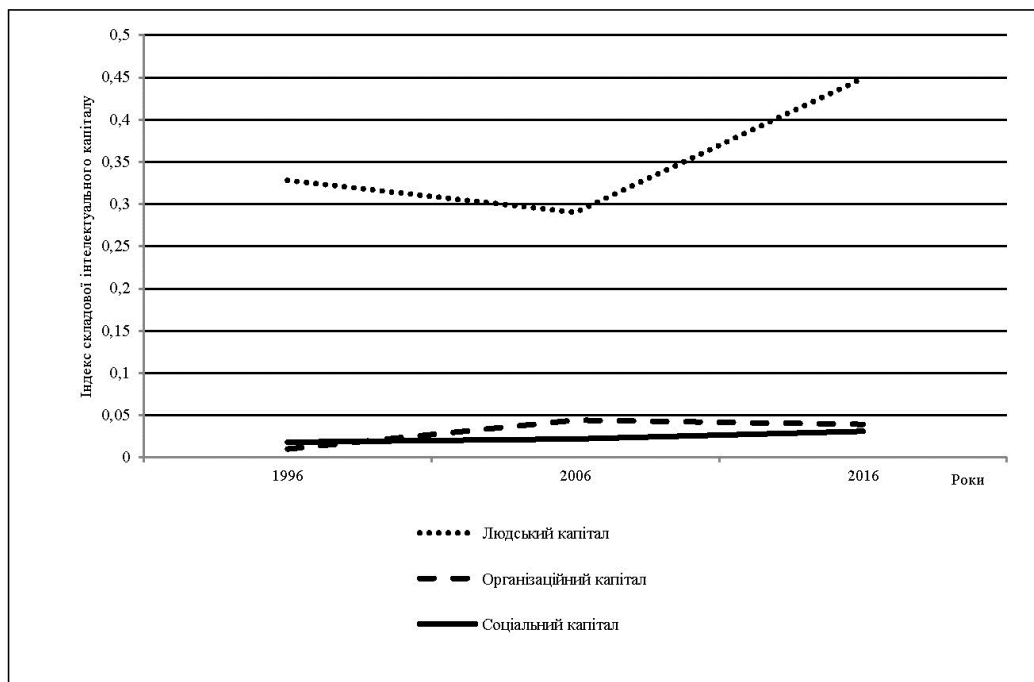
Ефективність управління розвитком інтелектуального капіталу багато в чому залежить від вибору оптимальної стратегії, який повинен ґрунтуватися на результатах оцінювання рівня наявного інтелектуального капіталу. За умови ефективного управління, результатом використання та відтворення інтелектуального капіталу регіону є економічна й соціальна вигода, конкурентоспроможність, а також добробут населення регіону та держави в цілому.

Рис. 2. Взаємозв'язок між різними рівнями управління інтелектуальним капіталом та вплив на них функцій менеджменту

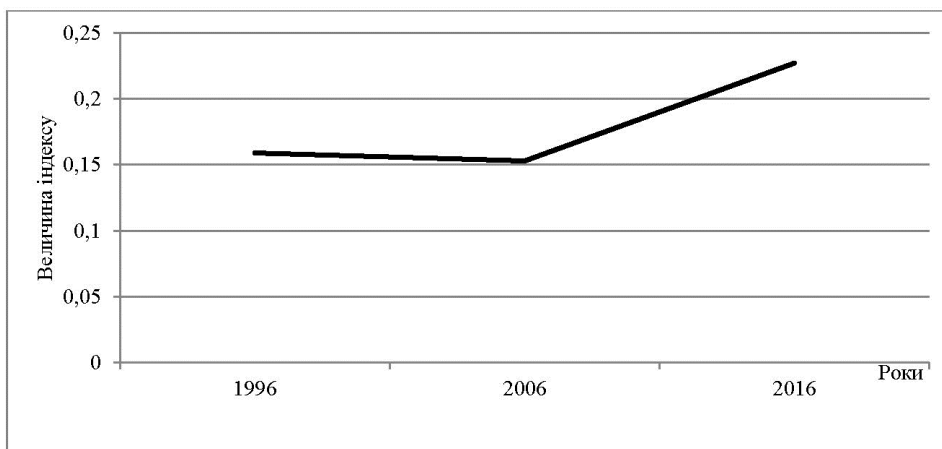
Примітка: складено авторами за даними [5, с. 84].

Нами було проведено оцінку інтелектуального капіталу Хмельницької області. Як показують результати дослідження, попри деяке зростання окремих складових та й загалом інтегрального індексу інтелектуального капіталу Хмельницької області (рис. 3, 4), фіксується відносно низька його величина.

Рис. 3. Динаміка індексів складових інтелектуального капіталу Хмельницької області у 1996, 2006 та 2016 роках

Примітка: складено авторами.

Рис. 4. Динаміка інтегрального індексу інтелектуального капіталу Хмельницької області у 1996, 2006 та 2016 роках

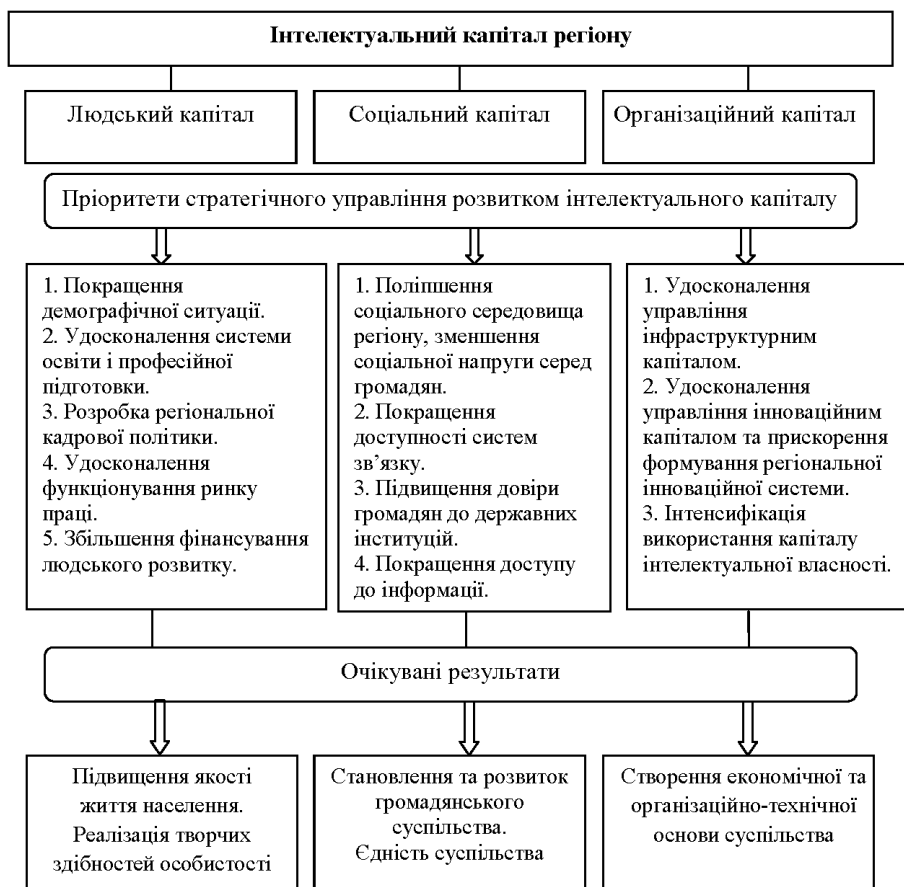
Примітка: складено авторами.

Така ситуація свідчить про недостатньо ефективне управління інтелектуальним капіталом нашої області й вимагає розробки заходів щодо його вдосконалення, більше того, на засадах концепції стратегічного управління.

У цьому випадку актуальною є необхідність обґрунтування детермінантів стратегічного управління інтелектуальним капіталом Хмельниччини. Вирішення цього завдання слід розпочати з обґрунтування пріоритетів стратегічного управління розвитком її інтелектуального капіталу.

Основні пріоритети стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу та його складових — людського, соціального та організаційного — повинні враховувати специфіку кожного з них і бути спрямованими на досягнення конкретних результатів (рис. 5).

Рис. 5. Основні пріоритети стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу Хмельницької області

Примітка: складено авторами.

Оскільки на процес формування інтелектуального капіталу впливають різноманітні чинники та умови, детермінанти стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу можна умовно поділити на такі блоки: соціально-економічні, науково-технологічні та організаційно-правові (рис. 6).

Рис. 6. Детермінанти стратегічного управління інтелектуальним капіталом Хмельницької області

Примітка: складено авторами.

Основні напрями та заходи, що дозволять повною мірою реалізувати визначені детермінанти стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу Хмельниччини, наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Напрями та заходи стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу Хмельницької області

Напрями	Зміст заходів
Удосконалення управління розвитком людського капіталу	
Підвищення якості життя населення	<ul style="list-style-type: none"> — популяризація цінностей сім'ї, материнства та батьківства; — поширення та підтримка традиційних сімейних цінностей; зареєстрованого шлюбу, націленого на народження та виховання дітей; — поліпшення здоров'я населення; — забезпечення доступного житла молодим сім'ям з дітьми через надання пільгових кредитів; — зростання реальних доходів населення; — регулювання міграції населення (створення гідних умов праці та високих доходів у межах регіону).
Поліпшення сфери охорони здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> — здійснення профілактичних заходів, які включають пропагування здорового способу життя, фізичної активності населення; — проведення наукових досліджень щодо профілактики захворювань; — перенесення акценту із кількісних показників охорони здоров'я (кількість лікарів, місць у медичних закладах тощо) на якість медичних послуг; — розробка та впровадження механізму управління якістю ліків, вакцин, медичних послуг.
Удосконалення системи освіти та професійної підготовки	<ul style="list-style-type: none"> — розвиток мережі закладів дошкільної, загальноосвітньої та вищої освіти із врахуванням потреб Хмельницької області; — проведення модернізації освіти відповідно до сучасних вимог; — адаптація професійно-технічної освіти відповідно до вимог постіндустріального суспільства; — забезпечення збалансованості підготовки за різними спеціальностями в рамках вищої освіти, відповідності ринку праці й освітніх комплексів; — розвиток вищої освіти в тісному зв'язку з наукою та практичною діяльністю; — прогнозування вищої; — відкриття нових та розширення існуючих спеціальностей у вищих навчальних закладах відповідно до потреб ринку праці; — розвиток наукових комунікацій за допомогою міжнародного співробітництва, стажування за кордоном, обміну досвідом; — розширення інтелектуальних послуг у сфері освіти (консалтингові та науково-технічні послуги, юридична підтримка, розробка науково та техніко-економічно обґрунтованих проектів); — підвищення конкурентоспроможності навчальних закладів; — підвищення мотивації населення до безперервної освіти впродовж життя, підвищення кваліфікації, самоосвіти за допомогою інформаційно-просвітницької діяльності, що дозволить постійно розвивати людський капітал регіону.

Продовження табл. 2

Розробка кадрової регіональної політики	<ul style="list-style-type: none"> — створення відповідних умов для проведення профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах; — побудова інформаційної бази, яка буде містити дані про потреби в різних професіях та вимоги до цих професій, а також дозволить виявити потреби в нових професіях у майбутньому; — формування престижності наукової діяльності, підвищення попиту на молодих науковців на ринку праці.
Покращення фінансування людського розвитку	<ul style="list-style-type: none"> — пошук альтернативних джерел фінансування людського розвитку, наприклад, благодійних внесків організацій у контексті корпоративної соціальної відповідальності; — формування ефективної системи соціального забезпечення тих груп населення, які потребують державної підтримки.
Удосконалення управління розвитком соціального капіталу	
Поліпшення соціального середовища регіону, зменшення соціальної напруги серед громадян	<ul style="list-style-type: none"> — підвищення рівня довіри в суспільстві; — відродження традицій та суспільної моралі; — формування та застосування норм корпоративної етики; — забезпечення єдності нації як важливої передумови соціальної стабільності; — сприяння розвитку соціальних мереж, громадських організацій які забезпечують позитивні взаємовідносини між людьми, прискорюють темпи соціально-економічного розвитку, підвищують економічну активність населення (кредитні спілки, кооперативи); — підтримки волонтерського руху.
Покращення доступу до інформації	<ul style="list-style-type: none"> — захист прав громадян у сфері інформації; — зниження вартості доступу населення до мережі Інтернет та інших інформаційних послуг; — розвиток та впровадження системи електронного урядування.
Удосконалення управління розвитком організаційного капіталу	
Удосконалення управління інфраструктурним капіталом	<ul style="list-style-type: none"> — створення інтегрованих структур, які об'єднують наукові й освітні установи та виробничі підприємства, наприклад, профільні інноваційні навчально-науково-виробничі майданчики, інноваційні консорціуми, інноваційні кластери, бізнес-інкубатори — розвиток мережі технопарків і технополісів; — підвищення фінансування наукової сфери до світового рівня (в обсязі не менше 3 % від ВВП); — перенесення акценту із порівняно традиційних (будівництво, нерухомість, торгівля) до наукомістких видів економічної діяльності (інформаційні технології, нанотехнології, біотехнології); — формування та підтримка нових організаційних структур; — залучення іноземних інвестицій, покращення інвестиційного клімату.
Поліпшення управління інноваційним капіталом регіону	<ul style="list-style-type: none"> — підтримка інноваційної активності підприємств; — розвиток енерго- та ресурсозберігаючих технологій; — формування механізму захисту прав на інтелектуальну власність для наступної комерціалізації її об'єктів.

Примітка: складено авторами.

У цілому проведене дослідження дозволило сформуванню власне бачення щодо сутності інтелектуального капіталу регіону, який визначається як сукупність накопичених та якісних знань, здібностей, інтелектуальних ресурсів, що здатні створювати додаткову вартість та забезпечувати ефективний розвиток економіки регіону. Виділено такі елементи інтелектуального капіталу: людський (особистісний) капітал, організаційний (структурний) капітал та соціальний капітал. Також окреслено основні детермінанти стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу Хмельницької області, що передбачають покращення демографічної ситуації в Хмельницькій області, перш за все, через популяризацію цінностей сім'ї, поліпшення здоров'я населення, зростання доходів; удосконалення системи освіти та професійної підготовки шляхом модернізації освіти, забезпечення збалансованості підготовки за різними спеціальностями в рамках вищої освіти, відповідності ринку праці й освітніх комплексів, інтеграції науки та практики; вдосконалення функціонування ринку праці; збільшення фінансування інтелектуального капіталу шляхом пошуку альтернативних джерел, залучення інвестицій; поліпшення соціального середовища в регіоні через підвищення рівня довіри в суспільстві, підтримки діяльності громадських організацій та волонтерських рухів тощо.

На наш погляд, отримані результати сприятимуть удосконаленню теоретичних основ та прикладних аспектів удосконалення стратегічного управління розвитком інтелектуального капіталу регіону. Представлені пропозиції можуть стати вихідною базою при визначенні основних напрямів регіональної політики сприяння розвитку інтелектуального капіталу та при розробці стратегій і програм соціально-економічного розвитку регіону.

Список використаних джерел

1. Брукінг Э. Интеллектуальный капитал ; пер. с англ. СПб. : Питер, 2001. 288 с.
2. Україна у вимірі економіки знань / Ін-т економіки та прогнозування НАН України ; за ред. В. М. Гейця. К. : Основа, 2006. 592 с.
3. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 1 (7). С. 34–42.
4. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом. Донецьк : ДонУЕП, 2008. 359 с.
5. Манухіна М. Ю. Інтелектуальний капітал і його роль у формуванні інноваційної економічної системи. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2016. № 6. С. 82–86.
6. Стрижак О. О. Формування інтелектуального капіталу підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Х., 2004. 23 с.
7. Стюарт Т. А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации ; пер. с англ. В. Ноздриной. М. : Поколение, 2007. 368 с.
8. Харковина О. Г. Підходи до формування організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 10. С. 175–178.

9. Харковина О. Г. Чинники впливу на ефективність управління інтелектуальним капіталом підприємств. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2015. Т. 20, Вип. 5. С. 153–157.
10. Чукіна І. В. Організаційно-економічний механізм у системі управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2014. Том 15. № 3. С. 230–236.
11. Чухно А. А. Новые подходы в экономической теории. *Экономика Украины*. 2006. № 5. С. 89–91.
12. Щербаченко В. О. Економічні засади управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах глобальної конкуренції : дис. ... канд. екон. наук. Суми, 2016. 205 арк.

Надійшла до редакції 01.06.2018

Tereshchenko, T. V.; Tsimar, N. M. Determinants of Strategic Management of the Development of Intellectual Capital of the Region

The paper provides an understanding of intellectual capital as a set of knowledge, intellectual resources and products that the economically active population can create, providing value for money, ensuring the efficient development of the region's economy. The main scientific approaches to determining the content of intellectual capital, including structural, functional, structural, terminological, resourceful, practical, reproduction of the new value, are also generalized. The expediency of using a structural approach to substantiating the content of intellectual capital and forming the logic of management of it is recognized. In particular, such elements of intellectual capital as human (personal) capital, organizational (structural) capital and social capital are singled out.

The content of intellectual capital management in the region is defined, which suggests to understand the process of making managerial decisions aimed at bringing intellectual capital in accordance with the needs and interests of the socio-economic system of a particular region by activating the processes of its formation and reproduction. The principles of management of intellectual capital of the region are generalized. The content of the functions and levels of intellectual capital management in the region is outlined.

The separate results of the conducted estimation of the state of intellectual capital of the Khmelnytsky region, the corresponding forecast calculations are presented and the necessity of increasing the efficiency of management of it is proved. On this basis, the priorities of strategic management of the development of intellectual capital of Khmelnytsky are formulated.

The main determinants of strategic management of intellectual capital development in the Khmelnytsky region (socio-economic, organizational-legal and scientific-technological) are defined, it include: improving the demographic situation and improving the quality of life of the population; improvement of the system of education and vocational training; development of personnel regional policy; Improvement of financing of human development; improvement of the social environment of the region, reduction of social tension among citizens; improving access to information; improvement of management of infrastructure capital; improving the management of the innovative capital of the region.

Keywords: intellectual capital, region, strategic management, regional intellectual capital management, determinants.